

Т.В. ФІЦАЙЛО¹, О.О. ОРЛОВ²

¹ Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, м. Київ, МСП-1, 01601, Україна

² Український науково-дослідний інститут лісового господарства
та агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького, Поліська філія
пр. Миру, 38, м. Житомир, 262004, Україна

***CRATAEGUS* × *DUNENSIS* CIN. (ROSACEAE) — НОВИЙ ВИД ДЛЯ ФЛОРИ УКРАЇНИ**

Ключові слова: *Crataegus* × *dunensis*, флористична знахідка, Житомирська область

У 2005 р., під час детальних польових обстежень Житомирської обл., знайдено, а в 2006 р. підтверджено єдиний екземпляр виду *Crataegus* × *dunensis* Cin. 1971 у єдиному локалітеті в Україні. Це перша знахідка виду в державі: Житомирська обл., Лугинський р-н, 0,5 км на південний захід від с. Рудня-Повчанська, у кв. 48, виділі 3 Повчанського лісництва ДП «Лугинське лісове господарство». Куш сягає 1,7 м заввишки, добре цвіте та плодоносить. Місцезнаходження виду — галявина площею близько 0,3 га серед пристигаючого соснового лісу, в типі лісорослинних умов свіжі субори (В2). Зауважимо також, що на території Лугинського р-ну знаходяться найпівденніші в регіоні високі піщані дюни (Повчанське лісництво, кв. 10—15). У результаті їх детального обстеження на окремих відкритих ділянках (наприклад, у кв. 15) виявлено молоді кущики роду *Crataegus* віком 2—3 роки, які, на жаль, неможливо поки точно визначити без застосування методів генної хроматографії.

Галявина, де росте *C.* × *dunensis*, повністю освітлена та, на відміну від класичних локалітетів — слабозадернованих піщаних дюн, сильно задернована. Для ділянки характерні багаті відміни дерново-слабопідзолистих супіщаних ґрунтів на моренних відкладах.

Разом з *C.* × *dunensis* ростуть окремі кущі *Chamaecytisus ruthenicus* (Fisch. ex Wol.) Klásková. Загальне проективне покриття трав'яно-чагарничкового ярусу сягає 75—80 %, він складається переважно зі світлолюбних лісових, з домішкою лучних та узлісних видів. Перший, розріджений під'ярус 60—80 см заввишки, утворюють: *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth (5—7 %), *Hypericum perforatum* L. (3—5 %), *Galium verum* L. (3—5 %), *Peucedanum cervaria* (L.) Lapeyr. (3—5 %), *Pimpinella saxifrage* L. (1—3 %), *Anthericum ramosum* L. (1—3 %), *Hieracium umbellatum* L. (1—3 %). Поодинокі трапляються *Solidago virgaurea* L., *Pyrethrum corymbosum* (L.) Scop., *Campanula persicifolia* L. та ін. У другому, основному, під'ярусі 20—30 см заввишки, виявлено *Poa angustifolia* L. (25—30 %), *P. pratensis* L. (3—5 %), *Achillea millefolium* L. (3—5 %), *Festuca rubra* L. (3—5 %), *F. ovina* L. (13 %), *Veronica spicata* L. (1—3 %). Поодинокі в ньому представлені *Veronica chamaedrys* L., *V. incana* L., *Carex pallescens* L., *Campanula patula* L., *Geranium sanguine-*

Рис. 1. *Crataegus × dunensis* Cin. — загальний вигляд плодоносного пагона (за Циновскисом [4])

Fig. 1. *Crataegus × dunensis* Cin. — general view of a frutiferous shoot (after Tsinovskis [4])

um L. та ін. У третьому, розрідженому під'ярусі 5—10 см заввишки, ростуть *Thymus serpyllum* L. (5—7 %), *Carex ericetorum* Pollich (до 1 %), *Luzula campestris* (L.) DC. (1—3 %), *Vaccinium vitis-idaea* L. (1—3 %), поодинокі — *Orthilia secunda* (L.) House, *Veronica officinalis* L., *Pilosella officinarum* F. Schult & Sch. Bip. тощо. Спостерігається розріджений покрив із зелених мохів, переважно *Pleurozium schreberi* (Brid.) Mitt. (20—25 %) з невеликою домішкою *Dicranum polysetum* Sw. (5—7 %). Таким чином, рослинність галявини є дериватом ценозу Peucedano-Pinetum, який її оточує.

З огляду на відсутність в українській ботанічній літературі відомостей про *C. × dunensis* вважаємо за необхідне подати коротку таксономічну довідку, а також його морфологічний опис — за літературними даними [3—5] та гербарним зразком, зібраним нами.

***Crataegus × dunensis* Cin. 1971**, Боярышн. Прибалт.:143. — *C. rhipidophylla* Gand. var. *lindmanii* (Hrab.-Uhrova) Christensen, 1992, Syst. Bot. Monogr., 35: 92, р.р.; Цвелев, 2001, Фл. Вост. Евр., 10: 557. — Глід дюнний (рис. 1). Гібридогенний вид: *Crataegus lindmanii* Hrab.-Uhrova × *Crataegus rhipidophylla* Gand., описаний Циновскісом як Глід даугавський.

Дерево або кущ 5—8 м заввишки. Гілки спочатку голі, молоді зеленкуваті, згодом сіро-бурі. Колючок мало. Листки тонкі, ледь двоколірні, 15—20 мм завд. і 7—50 мм завш., в обрисі яйцеподібні, оберненояйцеподібні, еліптичні, з 3—5 гостропилчастими від основи лопатями та клиноподібною або ширококлиноподібною основою; голі або з рідкими борідками волосків у пазухах головних нижніх жилок. Виїмки між лопатями пластинки гострі, починаються на рівні нижньої третини або середини листової пластинки і розрізають кожну половину на 2/3 її глибини. Прилистки дрібні, 7—13 мм завд., вузькі серпоподібноланцетні, загострені, гострозубчасті. Суцвіття щиткоподібне, складене 3—5 одно-триквітковими квітконосами; квітконоси 5—30 мм завд., квітконіжки 7—25 мм завд., голі; гіпантій волосистий, рідше голий; чашолистки голі, деякі на кінчику з рідкими волосками, ланцетні, загострені, 2,5—4,0 мм завд., горизонтально простерті або піднято-відігнуті. Стовпчик один, прямий або

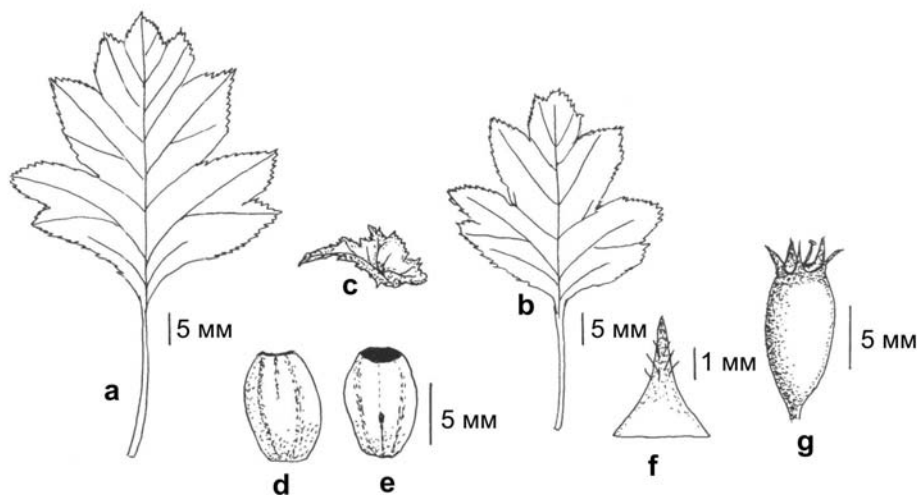

Рис. 2. *Crataegus* × *dunensis* Cin.: *a* — листок неkwітучих пагонів; *b* — листок kwітучих пагонів; *c* — прилисток; *d* — дорсальна поверхня кісточки; *e* — вентральна поверхня кісточки; *f* — чашолистик; *g* — плід

Fig. 2. *Crataegus* × *dunensis* Cin.: *a* — leaf of short shoot; *b* — leaf of flowering shoot; *c* — stipule; *d* — dorsal surface of perene; *e* — ventral surface of perene; *f* — sepal; *g* — pome

більш-менш зігнутий у верхній частині. Плід довгастоеліпсоїдальний, видовжений або еліпсоїдальний, 9—12 мм завд., 7—8 мм завш., кісточка одна, еліпсоїдальна, 7—9 мм завд. і 4—5 мм завш., на спинці неясно поздовжньобороженчаста (рис. 2).

Є гібридом *C. lindmanii* Hrab.-Uhrova і *C. curvisepala* Lindm. (*C. rhipidophylla* Gand.); на відміну від останніх, має чашолистки при плодах горизонтально простягнені або піднесено відстовбурчені (не відігнуті донизу, як у *C. curvisepala*; не підняті вгору, як у *C. lindmanii*).

Ареал *C. × dunensis* охоплює північно-західну і західну частини Середньої Європи [3, 5, 6, 8], розповсюджений на берегових валах і дюнах, лісових галявинах та узліссях. За літературними даними, найближчі до знайденого нами місцезнаходження цього виду відомі у Польщі, Словаччині, Латвії [4, 7, 9, 10].

Отже, виявлений локалітет чітко відокремлений від східної межі поширення і найважливішим питанням є аналіз можливих шляхів та часу проникнення *C. × dunensis* у Центральне Полісся України. Вірогідний напрямок його міграції на територію Центрального Полісся можна охарактеризувати як північний-північно-західний (на південь та південний схід). Детальний аналіз флори Центрального Полісся [2] виявив у її складі понад 80 середньоєвропейських видів, серед яких і амфіатлантичні. Слід відзначити, що безпосередньо в районі знахідки *C. × dunensis* на площі близько 2 км² спостерігається висока щільність середньоєвропейських видів: *Carex brizoides* L., *C. pilulifera* L., *C. umbrosa* Host, *Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch, *Phyteuma spicatum* L. та ін. Крім того, саме тут існують значні популяції видів, ареали яких тяжіють до узбережжя Балтійського моря (*Silene lithuanica* Zapal., *Batrachium fluitans* (Lam.) Wimmer),

а у ширшому регіоні Центрального Полісся — також *Carex ligerica* J. Gay, знайдена нами у 2006 р., яка тривалий час була відома лише з прибалтійських районів [1].

Цікавими можуть бути результати спостережень за розвитком згаданих вище молодих кущів *Crataegus* на піщаних дюнах, серед яких є шанси виявити екземпляри *C. × dunensis*.

Гербарні зразки *C. × dunensis* передані до гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (КВ).

Автори висловлюють щиру подяку проф. А. Боратинському (Інститут дендрології Польської академії наук, м. Курнік) за надані консультації.

1. Егоровна Т.В. Заметки о видах рода *Carex* L. флоры СССР. — Л.: Наука, 1973. — С. 10, 98—104.
2. Орлов О.О. Рідкісні та зникаючі види судинних рослин Житомирської області. — Житомир: Волинь, ПП "Рута", 2005. — 296 с.
3. Флора Восточной Европы. Т. 10. Покрытосеменные. Двудольные / Под ред. Н.Н. Цвелева. — СПб.: Мир и семья, 2001. — 670 с.
4. Циновскис Р.Е. Боярышники Прибалтики. — Рига: Зинатне, 1971. — 385 с.
5. Christensen K.I. Revision of *Crataegus* Sect. *Crataegus* and Nothosect. *Crataeguineae* (Rosaceae-Maloideae) in the Old World // Syst. Bot. Monogr. — 1992. — 35. — S. 1—199.
6. Christensen K.I. A taxonomic study of *Crataegus* Ser. *Kyrtostylae* Pojark. ex Botschantzev in Europe // Feddes Repertorium. — 1985. — 96. — S. 363—385.
7. Gostyńska-Jakuszczyńska M., Hrabětová-Uhrová A. Distribution of *Crataegus* species in Poland and Czechoslovakia // Preslia (Praha). — 1983. — 55. — S. 9—24.
8. Lindmans Weißdorn // <http://www.bayernflora.de>
9. Hrabětová-Uhrová A. Hawthorn (*Crataegus* L.) in the Southern Slovakian karst // Biologia. — 1969. — 24(7). — S. 545—56.
10. Klíč V., Kunšátarová V., Baranec T. The diversity and population biology of the genus *Crataegus* L. in Pieniny and Spisska Magura // MendelNet'05 Agro: sborník abstraktů z konference posluchačů postgraduálního doktorského studia, 29. listopadu 2005, Brno. — Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, 2005. — S. 102.

Рекомендує до друку
С.Л. Мосякін

Надійшла 16.02.2009

Т.В. Фицайло¹, А.А. Орлов²

¹ Інститут ботаніки ім. Н.Г. Холодного НАН України, г. Київ

² Український научно-дослідницький інститут лісного господарства і агролесомеліорації ім. Г.М. Высоцького, Полесський філіал, г. Житомир

CRATAEGUS × DUNENSIS CIN. (ROSACEAE) — НОВИЙ ВИД ДЛЯ ФЛОРИ УКРАЇНИ

Приведена інформація про місцезнаходження і ценології нового для України виду боярышника, який знайдено в Житомирській обл.

Ключевые слова: *Crataegus × dunensis*, флористическая находка, Житомирская область.

*T.V. Fitsailo*¹, *O.O. Orlov*²

¹ M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

² G.M. Vysotsky Ukrainian Scientific Research Institute of Forestry
and Agro-Forest Amelioration, Polis'kiy Branch, Zhytomyr

***CRATAEGUS* × *DUNENSIS* CIN. (*ROSACEAE*), A NEW SPECIES
FOR THE FLORA OF UKRAINE**

Information on the locality and coenology of a hawthorn species new for Ukraine, which was found in Zhytomyr Region, is provided.

Key words: *Crataegus* × *dunensis*, *floristic find*, *Zhytomyr Region*.